

TÕSIMEELSELT IDENTITEEDIST

Toomas Haug. Klassikute lahkumine. 25 kirjatööd. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2010. 416 lk.

Mida kauem Toomas Haugi (TH) raamatuid „Troojamäe töötus” (Tallinn, 2004) ja „Klassikute lahkumine” lugeda, seda piiritletumaks kujuneb äratundmine: märksõnadest hõlmavaim, millele ülejäänud tuleb allutada, on *tõsimeelsus*. Eriti väljendusrikkalt avaldub öeldu muigamisi poetatud maininguis. Autoril pole erilist poolehoidu irooniale, kõnelemata juba iroonitsemisest, kuid erandjuhtudel annab ta oma üleolevast hoiakust siiski märku. Neil puhkudel tulebki ilmsiks: piste ei alane kunagi nii kerglaseks, et lugejat muigama panna.

Tõsimeelsuse kaudsemate avaldumiste hulka tohiksime arvata ka kergekaalulisest emotsionaalsusest hoidumise: „enesetapu sugemetega surm” tuuakse esile otsesõnu, kuid autoril pole mõtteski hakata hinnangut tunde-likes laadis põhjendama. Seda rohkem võiks väärirda tähelepanu ilmeka ütluse võrsutanud iseseisvus. Eks seisne igapäevase elu igapäevases suremises: juhtub keegi omalt poolt suremist soodustama, siis selles nähakse enesehävituskihu ilmnenemist. Aga keegi meist ei tea, mis suguse määrani peaks eluviisi väärdumus jõudma, et saaksime õiguse mainida „enesetapu sugemeid”. Sedalaadi asjade teadmiseni aitab alles vaimne iseseisvus.

Mõistestiku suveräänne kasutamine on üks TH suutluse näitlikustajaid: mida muud jääks tunnustuse korras ütelda, kui oled lugenud lauset, mis lõpeb „sajandi lõpul levivate massikultuuriliste ja kitsilik-irratsioonaalsete meeoludega”. Kes sõandaks irratsioonalsust seostada kitsilikkusega? Pigem juba ilmub dekadentlik ülemõistuslikkus millegi elitaarsena, al-

gelisele tendentslikkusele vastanduvana. Aga miks mitte kitsilikkuse ärapõlatud mõistet avardada? Miks mitte riskida väitega, et ennekõike iseloomustab nähtust pealeminevuse määr? Seda muidugi juhul, kui ohtudest teadlik ollakse. Kes siis ei mõistaks, et tormaka üldistamise korral võivad kitsilikeks osutada isegi klassikalisteks peetavad vaimuväärtused? Tšehhovi näidendeis, mille mängimisest ei saa eales küll, räägitakse aina elu labasusest ja mõttetusest – kas pole viimati tegemist ülimalt mõistetava elufilosoofiaga? Mõttetuse kehastajad liiguvad laval, sellal kui arvuka publiku liikmed on mõttekust pilgeni täis: inimeses peab kõik olema kaunis... Niisama pealeminevalt toimib kogu eksistentsiaal-filosoofia: ei tundu usutav, et leiduks põrmlane, kellele inimelu põgususe äratundmine poleks kordagi kannatusi põhjustanud.

Tõsimeelsus, tohime arvata, muutub täisväärtuslikuna kättesaadavaks üksnes inimesele, kelles sihiteadlikku püüdlust täiendavad loomupärased eeldused, ja nendest pole TH mingil juhul ilma: ta on ilmalikult religioosne, s.t traditsionalistliku vaimulaadiga mõtestaja. Ilmalikult religioosse lähenemise viisi korral mõistetakse, et ammuaegsete ja praeguste põhitõdede erinevus avaldub ennekõike sõnaliselt: asi on nii ilmselge, et sügavamas mõttetraditsioonis kujunenud vaimuinimeste seas võetakse seda kui endastmõistetavust. S. Radhakrishnan näiteks, kõneldes „India filosoofia ajaloo” metempsühhoosist, piirdub poolretoorilise mõõndusega: justkui kujutus hingede igavesest ümbersünnist muude metafüüsikate tarkustest oluliselt erineks... Ja tööpoolest: erinevus panteistliku, kreationistliku või evolutsionistliku põhikujutluse vahel ei ole nimetamisvää-

selt suur. Kas ütelda „hing rändab igavesena ühest elusolendist teise” või „hinge on loonud Jumal” või „hing on ilmunud ei-tea-kuidas aastamiljardeid jätkunud arengu tulemusel” – ütluse sisu on meile kõigil kolmel juhul lootusetult lähenematu.

Need elementaarsevõitu töigad on TH-le ammuilma teada: ta lähtub veendumusest, et vaimunähtuste tõlgendamisel, kasutatagu seejuures religioosset või ateistlikku terminoloogiat, peab esimene alati kuuluma terviklusele: küsimusele sellest, kuidas on uus võrsunud varasemast. Sellest tema hämming kirjanikega tegeldes, kes peavad end „antiklerikaalideks” ja kellele isegi nende elementaarsete algtoodete omaksvõtt pole jõukohane. Bolševikud ometi said sellega hakkama. Esialgu kuulutati, et kogu minevik tuleb naeruga ära saata, sest tulevikuühiskond hakkab looma väärtusi, mille kõrval varasematel aegadel loodu pole üldse kõneväärt, kuid pärast võimule saamist tehti oluline korrektiiv ning kogu varasem vaimulugu hakkas jagunema kaheks suureks osaks: progressiivseks ja reaktsiooniliseks. Esimene oli aidanud bolševike ilmumist ette valmistada, teine oli seda takistanud. Kirjanikud seevastu, kes peavad end antiklerikaalideks, ei küüni isegi bolševike tasandini.

Aga TH üldhoiak ei johtu ainuüksi traditsiooni põhimõttelisest väärtustamisest, ta näib olevat seisukohal, et „antiklerikaalide” umbusaldamiseks leidub teisigi põhjusi. Erilise selgusega muutub see adutavaks essees „Kangelase äpardused”, mis on esmakordselt ilmunud 1988. aastal. Karl Ast-Rumorit tutvustavas käsitluses, milles poliitikust kirjanikku alatasa tsiteeritakse, annab TH talle iseloomuliku vaoshoitusega mõista, et „kangelane”, s.t Karl Ast, jõudis lõpuks ka ise oma kunagiste ideaalide kahesuse äratundmisele. „Kerkib ärev küsimus: kuidas oli üldse võimalik inimvaenulike totalitaarsete

režiimide tekkimine? [---] „Kas väärise heita massidesse ideid, mis ületasid masside vaimse taseme?” („Troojamäe töötus”, lk 217). Kui sisendusjõuliselt Karl Asti küsimus ka kõlaks, ennekõike tuleks seda võtta pealiskaudse mõtlemise avaldusena. Seesama käib ka teravuste kohta, millega Karl Ast on austanud bolševike jõupoliitikat. Et ruumi mitte raisata, piirdugem olemuste lapi-daarse esitamisega. Milles seisneb Karl Asti tõelise demokraatia ja Lenini (kes end kuni 1914. aastani nimetas sotsiaaldemokraadiks, et hiljem „kommunisti” eelistada) arvatava pseudodemokraatia erinevus? Selles, et bolševikud mõtlevad järjekindlalt, sellal kui tõelised sotsiaaldemokraadid piirduvad „ideaalide” kuulutamisega. Kristliku jumala osas esineb mõlema jaoks „rahvas”, kuid jumaluse suutlust hinnatakse erinevalt: tõelised sotsiaaldemokraadid, anarhistide sugulashinged, on veendunud, et jumalalapsed (= mõistuslikud inimolendid) suudavad õiglase ühiskonna luua oma loomupärase jumalikkuse toel, sellal kui nad marksistlikku kujutlust mööda muutuvad piisavalt teadlikeks alles pärast ümberkujundavat kasvatustööd. Tõelised sotsiaaldemokraadid tahavad, et rahvas valitseks vaimse enamusena, kuid marksism tõestab teaduslikult: Vaimsus saab ülevõimuks muutuda alles pärast proletariaadi ajutist diktatuuri; see on nii-öelda puhastustuli, mille vältel jõuavad inimhinged patueelse seisundini. Paraku suutis Karl Ast bolševike jõupoliitikas ainult Marxi õpetuse paroodiat näha: siingi selgub, et ta jäi elu lõpuni tõeliseks sotsiaaldemokraadiks. Millega on üldse tegemist, kui poliitikas loodetakse vaimuse ülevõimule? Lenin oleks ütelnud: „See kõik on tühi loba, jaburus...” Teatavasti kuulub proletariaadi juhile jäagitud veendumust hõngav kuulutamine: Marxi õpetus on kõikvõimas, sest ta on õige. Aga Leninil polnud mõtteski

hakata õpetuse ainuõigsust sõnadega kaitsma ning kõik, keda marksismi kõikvõimsus ei rahuldanud, pandi pike-mata laevale ja suunati kaugustesse. Nii vähemalt esialgu.

TH esitab Karl Asti poolikute õnnestumiste loo suure mõistmisega ja ootuspäraselt muutub traditsionalistlik lähenemisviis talle seeläbi veelgi omasemaks. Tohib vist arvata, et poleemikas, millega katsutakse selgitada, missugusel määral on Tammsaare maailmapilti kujundanud loodusteaduslikkus ja piibel, kuulub tema poolehoid tõlgendajale, kes kalduvad toonitama pühakirja osatähtsust. Igatahes näib, et „Klassikute lahkumises” toetab sellist arvamust „A. H. T. lahkumine Koitjärvelt: Lapse sünd „Kõrboja peremehes””. TH mõõnab, et romaani interpreteerimisega „religioosses võtmes” kaasub küsitavusi, kuid soov tõlgendamist vanamoelisele religioossusele lähendada näib endast siiski märku andvat.

Vahemärkuse korras võiks ehk lisada, et ühese lahenduseni ei saa kõnealune küsimus (= loodusteaduslikkuse ja piibli vahekord Tammsaare vaimses arengus) eales jõuda: selleks oli loodusteaduslikkuse mõjudele allumine liiga teadlik ja piibli toimele kuuletumine liiga alateadlik. Seda veendunumalt tohime üheseid lahendusi kõrvale jättes väita: tõendeid, mis veenavad, kui oluline oli Raamat kirjaniku jaoks, leidub õige erisuguseid. Piisavalt kõnekas on juba eitav hoiak, mida Tammsaare ilmutas piibli tõlke kavandatava uuendamise suhtes. Paljuütlevalt kõlab ka varasemas loomingus esinev käibefraas *Loe piibel kolm korda läbi, siis jne*, kuigi see võib olla seotud tollase lihtrahvaliku kujutlusega: kes piibli kolm korda otsast lõpuni läbi loeb, läheb peast segi. Jätkem siis nood humoristliku varjundiga oletused kõrvale ja väitkem otsesõnu: „Kõige veenvamalt tõendab pühakirja osatähtsust piibliaineline looming; „Põrgupõhja uus

Vanapagan” on ometi eesti „Faust”, niiis läbinisti piibliaineline teos.”

Kõige otstarbekamalt lahendaks kõnealuse küsimuse kaheks, vastandlike jõudude lakkamatu vastasseis. Pole ju tarvis erilist läbinägelikkust, et jõuda äratundmisele: üks põhjusi, mis on väljapaistvate kirjanike vaimse arengu muutnud iseäranis dünaamiliseks, seisneb nende hingelise potentsiaali jaotumises jaatuse ja eituse vahel. Kõige reljeefsemalt näitlikustab seda Goethe, „päikesesilmadega” olümplane, kelle vaimuelule andis aastakümnete vältel peasisu Fausti heitlus Mephistophelega. Faust, nagu teada, saavutas lõpuks võidu, kuid viimase sõna jättis autor Mephistophelese päralt.

Tammsaare puhul toimivad vastaspooltena loodusteaduslikkus ja piibel: esimese jaatust tasakaalustas teise eitamisvaim. Üheksateistkümnenda sajandi teisel poolel hakatakse *teadust* kirjutama suure algustähega: toimub maailma lakkamatu avardamine ruumis ja ajas ning sõdadele vaadatakse tagasi kui arusaamatustest johtunud anakronismile. Küll polnud kokkupõrked täielikult kadunud: eriti meelde jäävalt tõendas seda Napoleon III äpardunud sõjaretk Preisimaa vastu, kuid palju kõnekamalt peaks kõnealusel juhul mõjuma tollaste vaimusuuruste ahastamine sellepärast, et n e m a d polnud suutnud sõda ära hoida. Ja see pärast pidi Victor Hugo jäädava rahu põlve lähitulevikku edasi lükkama. („Rahu on tuleviku sõna, rahu on kaheksateistkümnenda sajandi nimi!”).

Selles üldises liberaalsuse õhkonnas kujunes Anton Hansen: tulevik, kaugel mõjumast ähvardavalt, töötas pigem veelgi suuremaid vabadusi. Aga üheülbaline maailmapilt ei saa välja paistvat vaimuinimest rahuldada. Ta kaldub küsima, kas saabunud heaolu ikka väärrib jäägitut usaldamist. Nii saab Tammsaare oponentivaks vastu kaaluks Piibli. Loodusteaduslikkus oli

päevakajaline ja arenguloo üldsuunitlust jaatav. Piibel seevastu, ajatu ja arenguloo algusaegu valgustav, kallutas oma pessimismiga kahtlema, kas saabunud heaolu pole viimati üürrike. Piibel on too piiritlematu ja määratlematu, kes Tammsaare vaimses arenguloos toimib Mefistona, või siis – kirjani-kule omasemas sõnastuses – Kaval-Antsuna.

Möödamannes mainigem, et Tuglase vahekord Piibliga polnud kaugeltki nii huvitav. Tammsaare silmis oli tegemist teosega, mille paistel inimkonna arengulugu avanes uues valguses, sellal kui Tuglas hindas nähtust esteetiliselt tasandilt: Vana Testament oli oma arhailise plastikaga lugemisrõõmu pakkuv, Uus Testament aga, langusaja raamat, erilist vaimustust ei sisendanud. Veelgi kasinamaks muudab selle hinnangu tähenduse sarnasus Nietzsche lähenemisviisiga: „üliinimese” kuulutaja oli kiitnud Vanas Testamendis tegutsevate inimeste kohkumatut loomulikust, nii-öelda üliinimeselikkust halvas mõttes, Tuglas aga teisendas selle esteetilist laadi väärtuseks.

Tammsaare ja Tuglase kõrvutus juhatab sisse „Klassikute lahkumise” ja see sissejuhatus omakorda algab autori tunnistamisest: „Ühel valgustuslikul hetkel sain aru, et Tammsaare juurde kuulub koer, Tuglasel aga on mingi seos ahviga.” Järgneb efektse avalause põhjendus: „...see kujund väljendab kimbatust, mis tekib inimesel, kes tahab lühikesse vormelisse suruda Tammsaare ja Tuglase kardinaalse erinevuse” (lk 9).

Pole kahtlust, et küsimuse olemuse võtab vormel kokku laitmatu täpsusega, kuid „kardinaalse erinevuse” peapõhjuse saaks ehk isegi äraseletavalt lahti rääkida. Eks kujunenud mõlemad kirjanikud samas olustikus ja nende sihi-seadeski polnud lepitamatuid erinevusi: niisiis poleks õige lahknevuse toonitamisel liiale minna. Aga üks väga oluli-

ne ja kitsamaid hälbimusi võrsutav erinevus lahutas neid tõesti: erisugune arusaam sõnakunstile loomingu genuiinsusest. Õige hästi iseloomustab seda pealkiri, mille on „Klassikute lahkumises” saanud teine alajaotus: „Maailmamehed”. Tuglas nimelt oli „maailmamees”, kogu ta elu ja tegevus oli allutatud ainukesele suurele eesmärgile: muuta eesti kirjandus Euroopa vaimu-elu täisväärtuslikuks osaks. Sellest tema varakult tärnanud tõrjehoiak talutarelikkuse suhtes, mis hiljem hakkab väljenduma Noor-Eestile eelnenud vaimutoodangu halvustamisena.

Orientatsioon metropolidele, kõigele tähtsale ja kuulsale, on kõige üldisemalt tuntud snobismi avaldusena ja mõningane õigustus sellisel halvustamisel kindlasti ei puudu. Ometi võiks tähelepanu väärida ka nähtuse teine, õigustavamat laadi külg. Kas ei tuleks viimati tunnistada, et vaimuelu orienteerub suuresti keske tähendusega väärtustele? Või äraseletavalt: kui oleme võtnud teadmiseks, et XVIII sajandil esines prantsuse keeles kirjutavaid autoreid saksa, itaalia, vene ja isegi inglise (!) kirjanduses (kõnelemata juba Rootsi ja Poola orientatsioonist), siis tuleks meil tollase prantsuse kirjanduse seisundi asjus ka vastavad järeldused teha.

Siinkohal kõlbaks meenutada juhust, mis möödunud aastasaja kolmekümnendail aastail sai osaks eesti kirjandusele: saksa ja vene mõju kahandamiseks tuleb orienteeruda Skandinaavia kirjandusele. Aga mis siis, kui Skandinaavia seab end Prantsusmaa või Saksamaa järgi? Strindberg tahtis teatavasti ka prantsuskeelne kirjanik olla. Linnar Primägi ei läinud eksi, kui ta arvas, et Ibsen oli norra keeles kirjutav saksa kirjanik. Kui aga nõnda, siis ei tohiks õpetajate eelistamises jüngritele midagi ebaloomulikku olla.

Metropolide kesksus ja vaimne tõmbejõud kuulub seega endastmõistetava-

vuste hulka. Tõsiasi arvestades hakka-
me mõistma Tuglasele omast arusaama:
läheneda vaimutoodangule Pariisis
käibiva mõõdupuuga pole mitte ainult
lubatud, vaid ka kõigiti soovitatav. Ja
just selle küsimuse lahendamisel lah-
nevad Tammsaare ja Tuglas kardinaal-
selt. Tammsaare nimelt, kodusistuja
tüüp, kaldus esimest omistama just
sellele, mida Tuglas („Eemale matsist ja
tema jumalast!”) pidas paremal juhul
teisejärguliseks: esimene kuulus ta mee-
lest kodupinnast võrsunule, mitte met-
ropoli tõmbejõust võrsutatule. Nii pidid
ilmuma nood ebakõlad, mille jälgi lei-
dub ka kirjalikes talletistes. Isegi root-
si keelest ei saa ta kõnelda saunikut
meelde tuletamata, nähvab Tuglas.
Tammsaare vastab „Felix Ormussoni”
tõrjuva kriitikaga, mis taandub terve-
nisti väitele, et see kõik on ainult
mänglus, ei ole „päris”.

Üldistavalt kõrvutatav „kirjatöö”
mõjub kogumikus võrdlemisi erandli-
kult: autor eelistab vähema hõlmavuse-
ga küsimusi, sest nende puhul pääseb
põhjalikkus maksvusele tõhusamalt.
Sarnaselt „Troojamäe töötusega” jaotub
„Klassikute lahkumise” ainek kolme-
selt: kõigepealt uurimuslikku laadi
käsitlused, siis arvustused ja lõpuks
uurimused kitsamas mõttes. Viimase
rühma puhul pole pearõhk väitleval
üldistamisel, vaid mingi kitsapiirilise
nähtuse (nt „tõusiku” ilmumislugu,
Eesti lipu esmakordse heiskamise aeg)
usaldusväärset tuvastamisel. Kirjan-
duslikud äärenähtused ehk „kanonisee-
rimata kirjanduslugu”, millele „Trooja-
mäe töötuses” kuulus silmahakkav
koht, on „Klassikute lahkumises” taga-
sihoidlikumalt esindatud.

Sümmeetria eelistamisest annavad
märku isegi pealkirjad: üks viita „Troo-
jamäe töötus” (= „Viru vanne”) eesti
kirjandusloo algusele, sellal kui „Klassi-
kute lahkumine” osutaks justkui lõpeta-
misele. Ometi poleks õige seostada vii-
mast raamatut eeleegiliste meeolude-

ga: pealkiri on inspireeritud raamatu
esimesest alajaotusest, mille käsitlused
räägivad tõesti aiva „lahkumistest”.

Sellise mitmekesisuse kokkuvõtte eel-
daks ühisenimetajat. *Tõsimeelsus* on
eespool juba esinenud, aga see märk-
sõna sobib ainult välisele esitusviisile,
käsitluste sisulist külge hõlmab kõige
kohasemalt *identiteet*. Tegemist on
mõistega, mida TH talle omasel viisil
rakendab õige avaralt: ennekõike pee-
takse silmas iseenda leidmist, enesele
truuks jäämist ja tegutsemist, millega
kaitstakse õigust jääda iseendaks. Loo-
mulikult käib tähis ka vastanduvate
nähtuste, enese ärasalgamise ja rene-
gaatluse kohta. Mis aga iseäranis oluli-
ne: ühesuguse loomulikkusga räägib
autor niihästi üksikloojate kui ka rah-
vaste identiteedist. „Tõusiku juhtum”
näiteks „osutab, et ajalookäigu eri-
pärasest johtuvalt on eesti identiteedi
üheks probleemiks olnud adekvaatsus
oma kiirelt vahelduvate arenguetappide
hindamisel, idealismi ja pragmatismi
sünteesimine, iseendaga sõdimise tarvi-
dus ja iseendale võõraks jäämise oht”
(lk 321). Seda võiks täiendada näidis
üksikloojate tasandilt, mis vilksatab
Kaplinski raamatule („Isale”) pühenda-
tud tõlgenduses: „Tema mina-probleem
nr. 1 on nimelt vastumeelsus lõplike
identiteetide ja määratluste suhtes,
mis inimest kiusavad” (lk 238).

Tohib arvata, et küsimus identitee-
dist hakkas TH huvisuunitlust kujun-
dama juba ammu, nii-öelda algusest
peale. Selle kasuks näib rääkivat
endastmõistetavuse toon, millega nendi-
takse, et Kaplinski raamatus käib jutt
ikka asjust, mis olid autori huvikesk-
mes juba aastakümneid tagasi. Aga
käsitleja vilumus võib kujuneda toeks
ka avastuste tegemisel. Arvatavasti oli
see juba pealkiri, mis andis kätte õige
suuna Krossi „Tahtamaa” tõlgendamisel.
Tahta maa – kas pole sellega öeldud
kõige põhilisem? TH loeb läbi romaani-
le pühendatud arvustused, veendudes,

et kõik tõlgendajad on poolele teele jäänud. Ja seejärel veenab teose lugemine teda taas, et „sõnumi” tuum sisaldub juba pealkirjas.

TH raamatuid lugedes kerkib ainult üks küsitavus: missugusel määral on autor pidanud kogema pettumuslikke meeleolusid? Küsimusest pole pääsu, sest raamatud veenavad alata: autor on lugenud kõike-kõike. Mitte ainult unarusse vajunud kirjanike kogulooming, vaid ka arvustused ja tutvustused, mis nende kohta ammustel aegadel ilmunud – kõigest on TH-l ülevaade. Alles pärast seda asub ta omapoolse käsitluse kirjutamisele. Aga kõige-ga on juba kord nõnda, et selle omandamist võivad saata pettumused. Suhtumine kirjasõnasse peab paratamatult väljenduma kaheselt: ühelt poolt pole kahtlust, et iga raamat, ikkagi määratu vaeva tulemus, nõuaks justkui arvustavat tähelepanu, kuid veelgi paremini on meil teada, missugune kaduvväike osa kirjasõna koguhulgast osutub täheldusväärseks tagantjärele. Kõnealust kahesust on tunnistanud ka kõige kõrgemal tasemel. Kuulava publiku ees kõneldes kuulutab Jaan Kross kõhklemata, et ühe raamatu, raamatu oma elust, suudab kirjutada i g a k s, kuid endamisi mõtiskledes tuleb kirjanikul möönda: „kirjutamisvõimelisi inimesi” on siiski väga vähe. Mida siis kõigi autorite lugemisest arvata? Eks ikka seda, et tegevus võib ajuti tüütuks muutuda.

Ennist räägitus pole midagi uut; saab viidata isegi üksikjuhtudele, mis näitlikustavad, kuidas saadi raskusest üle varasematel aegadel. Nii näiteks lõpeb üks noore Goethe arvustusi poolhumoristliku puändiga: „Ah, jaa... raamatut retsenseerida läkski meelest. Aga – seal pole midagi retsenseerida!”

Mõistame ka osutamata, et sellised ulakused olid lubatud ainult noorele Goethele. Osutuse sisuline külg on paraku üldise kehtivusega. Kes siis

kõnealust raamatut praegu mäletaks, kui „Fausti” tulevane autor poleks selle arvel nalja teinud?

Paraku tohime niimoodi küsida alles nüüd, sajandite möödudes: tollastes oludes märkis „tormi ja tungi” õhkav arvustus kõigest kirjanduslikku ülemeelikust. Ja seejärel tuleb meil endistviisi juhinduda reegleist, mitte erandeist, ka TH poolehoid näib kuuluvat aegadele, mil arvustus „seisis arvustatava teose teenistuses”. Aga ühtaegu pole talle saladuseks, et nondel aegadel, kolmekümnendail aastail, jätkati veel mingil määral XIX sajandi, kirjanduse kuldajastu traditsioone, tollal nimelt arvustasid metropolide ajakirjad belletristikat mõnekümnel (raamatu)leheküljel: esimestel esitas arvustaja teost refereeriva tutvustuse ja pärast seda tuli paarikümnele leheküljele mahutatud analüüs. Säärane toimeviis (mille nõrgukesti järelkajasid Tuglase arvustustes veel esineb) on juba ammu mõeldamatuks muutunud: põhjaliku esituse asemel lubatakse veel ainult põhjalikku tutvumist. Ja see on luba, mida TH, nagu eespool juba toonitatud, kasutab lausa külluslikult.

Millest võiks selline tegutsemisind toitu saada? Üha uuesti ilmub soov leida ühisnimetaja ka kahele märksõnale, mille tähendus eespool avatud. Aga nii põhjalik äraseletamine võiks ehk lugeja ebalema panna, pealegi on *identiteediga* põhiline juba ära öeldud. Loobuda viimsest minevast äraseletamisest on põhjust seda enam, et autor ise pole oma üldisima tõekspidamise kuulutamist paljukuks pannud. „Troojamäe töötuses” seisab see leheküljel 425:

„Ja kui nüüd, pärast kõike seda, mis on juba juhtunud ja veel ees ootab, mingid Brüsseli isandad, kes on tänapäeval ehk isegi rohkem Tuglase kui Fusteri moodi, meid märkavad ja pilku üle prillide tõstes küsivad, et mida need sandid siin leelutavad, siis võime rahulikult vastata: alle-aa! Niukuinii

kuulevad nad meid valesti, s. t. võib-olla õigesti, aga meie oleme säilitanud oma identiteedi, niivõrd kui selle loomine meie esivanematel õnnestus.”

Loodetavasti adub iga lugeja, et teesklusest pole selles kuulutamises hõngugi. Sedasama võib ütelda iga

lause kohta, mida „Klassikute lahkumine” pakub. Nii tõsimeelne pühendumus saab väärida ainult üht – austust.

ILMAR VENE

